

Világ és más(ik) világok tündérmesékben

Worlds and other worlds in fairy tales

Bárdos József

Alapismereti és Szakmódszertani Intézet, Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar

Összefoglalás

Az előadásban a tündérmesei emberi világtól elkülönülő más(ik) világokról lesz szó, melyek elhelyezkedhetnek a világfa mentén (felső és alsó világgént), de ezzel együtt vagy ettől függetlenül egymás mellett is létezhetnek.

Különösen ez utóbbi esetben látszik világosan, hogy a tündérmesékben milyen éles határ választja el egymástól az emberi és a más(ik) világokat. Ez a határ csak a különleges képességű (vagy különleges segítővel rendelkező) hős számára átjárható. Még a másik világok szörnyei is kénytelenek megállni itt: hatalmuk nem terjed tovább.

Mindezt tündérmesei részletekkel szándékozom igazolni majd. Nem kell különösebben bizonygatni, hogy a tündérmeséknek ez a mozzanata milyen jelentős erőt, biztonságot, reményt sugalló üzenetek hordozója.

Abstract

The theme of the paper is the other worlds of fairy tales – the heaven and the underworld – which are isolated from the human world in tales, however they all three located either along the World tree, or are separated from each other, but they exist side by side.

The border between of all three words can be crossed only for heros who have either special gifts and skills or extra helper. The border is a particular one: the monsters of the enchanted other worlds must not cran at it, their authority come to the end there. There is no doubt, that this momentum of fairy tales is very important, because it give strength, safety and hope to us.

Statements of the paper will be demonstrated by passages from some fairy tales.

Kulcsszavak: varázsmese, világfa, másik világok, határ

Keywords: fairy tales, world tree, other worlds, border

1 Bevezetés

Ez az előadás tulajdonképpen csak mutatóanyag egy előkészületben lévő, nagyobb tanulmányból.

Mindjárt itt kezdetben a cím némi magyarázatra szorul. Szeretném ugyanis leszögezni, hogy messzemenően egyetértek Csuri Károllyal¹, aki erre a műalkotásban mindig megjelenő „*másik világ*”-ra a „lehetséges világ” kifejezést használja, mégpedig olyan jelentéstartalommal, hogy a műalkotásban megjelenő világ egy modellstruktúra², amely bármennyire hasonlít/különbözik is az általunk ismert, megszokott hétköznapi valóságtól, mindenképpen egy attól független, saját törvényei szerint működő világ, egy „másik világ”, amelynek egyáltalán nem referenciája³ a hétköznapi világ. Ez különösen fontos éppen tárgyunkkal, a tündérmesékkal kapcsolatban. Ugyanis éppen ezért nem avulnak el a tündérmesék, még ha bennük egy évszázadokkal ezelőtti európai paraszti társadalom képei jelennek is meg, még ha hétköznapi világunkból eltűntek is a királyok, hercegek, királykisasszonyok, és a városiasodással jóformán a pásztorok is. Mindez semmit nem változtat e művészeti alkotások esztétikai kóddal⁴ kódolt üzenetének érvényességén, aktualitásán. Csuri Károly hangsúlyozza: Az esztétikai kód képesé teszi a befogadót arra, hogy a jelanyag előre

nem kódolt tulajdonságait, valamint a szintspecifikus információkat jelhordozóként értelmezze [...] a, Az esztétikai kód teljességében előre sohasem adott, minden esetben a befogadó rekonstruálja. b, Az esztétikai kód, vagyis a vizsgált jelhordozó esztétikai információja egyáltalán nem vagy csak részben hozzáférhető egy olyan befogadó számára, akinek a szóban forgó társadalmi-kulturális jelrendszerekről és kódokról nincsenek megfelelő ismeretei.”⁵

A befogadó alkotó közreműködését már Bahtyin megfogalmazta: „*A szöveg életének minden eseménye, vagyis szöveg valódi lényege mindig két tudat, két szubjektum határmezsgyéjén bontakozik ki.*”⁶

Még mindig ennél a problematikus „másik világ” kifejezésnél maradva, feltehető a kérdés, hogy akkor miről is beszélek. Látni kell, hogy tündérmesékben általában több (legalább két) világ jelenik meg. Az egyik, ahol a hős megszületik, ahonnan útnak indul. Ez számára maga a „világ”. Ez általában nagyjából megfeleltethető egy középkori európai falusi társadalom világával. Annak jellemző gondolataival, reményeivel és vágyaival. A hős útja innen a halál birodalmába vezet, bármilyen formában jelenjen is meg az az adott mesében. Azaz, mondhatnám átkel a „másvilágra”. Am a „másvilág” kifejezés közhasználatú, és itteni használata túlságosan leegyszerűsítő, behatárolná a tündérmesék jelentését.

A címben szereplő „világok” szó a tündérmesékben megjelenő emberi világot jelenti, míg a más(ik) világok kifejezést a következőkben az ettől különböző tündérmesei világok megnevezésére használom.

2. A három-osztatú világ

A másik világ az európai népmesékben legtöbbször alsó vagy felső világgént jelenik meg. Szerte Európában is a legelterjedtebb világgép a három-osztatú, amelyet a világfa kapcsol össze: gyökerei az alsó, ágai a felső világba érnek, míg a mi, hétköznapi világunk valahol a törzse mellett található. Ezt a felfogást ismeri-ismerteti Propp is egy Afanaszjev-mesére hivatkozva: „*Itt az orosz mese azt a széles körben elterjedt elképzelést tükrözi, amely szerint a két világot, (néha pedig hármat is – a föld alattit, a földit és az égit) fa köti össze.*”⁷

Ezt a felfogást gond nélkül asszimilálta a keresztény mitológia, Pokolként illetve Mennysországgént megnevezve az alsó és felső világot. Ugyanakkor a magyar népmesékben nemigen érhető tetten ez a mitológia-váltás. A kereszténység elemei csak kis mértékben szűrődtek be a mesevilágba. Még leginkább a Pokol és az ördögök ritka megjelenése említhető. Ilyen például a Holle anyóra emlékeztető *Az ördög és a két lány*⁸ vagy *A cigány az égben és Pokolban*⁹ című mese.

2.1. A világfa¹⁰

Szépen látható a világfa, mint a középső és alsó világ közti átjárás helye a *Fanyűvő, Vasgyűrő, Hegyhengergető*¹¹ című mesében. Itt Fanyűvő, miután legyőzte az alsó világbeli nagyerejű törpét, Hétrőföst, annak hétrőfös szakállát beékeli egy nagy fába. A törpe, ahogy szabadulni akar, kidönti a fát, helyén „*nagy-nagy lyuk támadt*”¹², ott a lejárát az alsó világba. Ugyanennek a mesének egy ősi elemeket őrző változata a *Fehérlófia*¹³. Itt az alvilági törpe a Hétszűnyű Kapanyányimonyók nevet viseli, s nemcsak kiszabadítja magát, de a fát is elviszi, magával. A hősök hát „*mindig mentek, hét nap, hét éjjel, akkor találtak egy nagy lyukat, camelyen a másvilágra ment le Hétszűnyű Kapanyányimonyók*”.¹⁴ Hogy Hétrőfös rokonságban áll a Hétszűnyűvel, azt talán mondani is fölösleges.

A középső világ természetesen az emberek lakta, a hétköznapi világunk. Mert az ősi világgép is annak a bizonyítéka, hogy az ember mindig is a világ középpontjába képzelte önmagát. Hankiss Elmér írja: „*Ősidők óta küzdenek az emberek azért a meggyőződésért vagy illúzióért, hogy ahol ők vannak, ott van a világ közepe. Vagy akár azért a hitért, hogy ők maguk alkotják a világmindenség közepét. Ez az illúzió, ez a hit, ez a meggyőződés évezredek óta védte az embereket*

az ellen a félelem ellen, hogy jelentéktelen, elhanyagolható tényezők egy végtelen világban.”¹⁵ Megerősíti ezt a gondolatot annak a tudása, hogy a szibériai népek a sátor közepét tartó karót mindig is világ közepi világfának, ég és föld összekötőjének tartották (bárhon állt is éppen a sátor).

A *Vízi Péter és Vízi Pál*¹⁶ című mesében sűrű erdő közepén áll a világfa, amely itt nem összekötő szerepével, hanem más csodás tulajdonságával tűnik ki: „Ez a világ jósfája volt. Aki e fa alatt valamit kívánt, annak minden kívánsága teljesedett.”¹⁷ Itt válik el egymástól a két testvér úgy, hogy jelzőnek egy-egy kést döfnek a fába. Ennek kihúzása fehér vízzel vagy piros vérrel jelzi majd, hogy meggyazdájának a sora.

Hasonlóan a világfánál válnak el a *Rózsa vitéz*¹⁸ című mese testvér-hősei is: „De megegyeztek abban, hogy a hegy csúcsára, egy magas fa hegyébe hosszú póznát állítanak, arra egy fehér kendőt kötnek.”¹⁹ Ez a változat azért is érdekes, mert itt megjelenik a hegycsúcs is, (mint a világ köldöke, és a magas fa (mint világfa). Erről Eliade így ír: „A Föld és ég közötti összeköttetést lehetővé tévő »Világ Közepének« egy másik mitikus képe a Kozmikus Hegy.”²⁰

A mesemondó számára azonban láthatóan sem a hegy, sem a fa sem köti össze már eléggé meggyőzően a középső és a felső világot, ezért kell a fa hegyébe még egy hosszú póznát is állítani (megerősítve a világfa világ-összekötő magasságát). A megint csak ősbibb elemeket őrző Benedek Elek-féle változatban mindössze a sűrű erdő, a hegy és a fa szerepel. „egy sűrű rengetegbe értek, sűrű rengetegben egy magas hegy tetejére. [...] De mielőtt elváltak volna egymástól, egy nagy fának a tetejébe felkötötték egy fehér kendőt”²¹. A kendő ugyanolyan jelző szerepű ezekben a mesékben, mint az előzőben a kés. Innen ereszkednek aztán le (a halál birodalmába) a hősök.

Egyértelműen a világfa szerepel *A cigány az égben és a pokolban*²² című mesében: „Amint így [az apját] keresi egy erdőben, megtalál egy nagy nyárfát, aminek a hegye az égbe ért, a gyökere meg a pokolba.”

Berze Nagy János²³ a világfával azonosítja azokat a csodás gyümölcsöket termő fákat is, amelyek éjszaka virágoznak, gyümölcsöt érlelnek, de reggelre valamely titokzatos más(ik) világi lények el is rabolják a gyümölcsöket. (A legismertebb ilyen magyar mese a Tündérszép Ilona és Árgyélus²⁴ című, illetve ennek változatai.

2.2. Az alsó világ

Az alsó világ szép megjelenítése is megtalálható a most említett *Fanyűvő, Vasgyűrű, Hegyhengergető* című mesében:

„Mert az történt, hogy a Hétrőfös az alatt az idő alatt addig cibálta a fát, hogy végül is kidűtötte a földből. A fa helyén nagy-nagy lyuk támadt. A fa a lyukon keresztül akadt, Hétrőfös meg szakállánál fogva ott lógott lyukban.

– Nézzétek csak, pajtásaim – azt mondja –, ez mutatta meg nekem a lejárást!”

{...}

„Akkor fogta Fanyűvő a vasnyelű baltát, s beleült a kosárba.

Eresztette két társa szívesen lefelé Fanyűvőt, csak nekik ne kelljen lemenni. Csak eresztik, eresztik lefelé! Fanyűvő egyszer csak alatta világosságot lát.

»No, talán már csak leérek – mondta magában –, nem messze van!«

Aztán csakugyan földet ért. Mégpedig olyan szép országban, olyan szép világrészben, amilyent még idefönt se látott.”²⁵

Hasonlóan jelenik meg az alsó világ *A szalonnafa*²⁶ című mesében is:

„Felpattan fektéből a kicsi királyfi, meglát egy ősz öregembert, aki viszi a szalonnát, s kiabálja torkaszakadtából utána: – Hé, bátya, hé! Nem kend ültette azt a szalonnát!

De biz az öreg hátra se nézett, s nagy hirtelen egy kicsi lyukon a föld alá ereszkedett. Hazamegy a kicsi királyfi, s mondja a bátyjainak, hogy mi történt, s hogy eresszék le őt kötélén, mert addig meg nem nyugszik, míg azt a vén tolvajt meg nem találja. [...]”²⁷

Az előzőektől meglehetősen eltérő az alsó világ képe a *Világszép nádszál kisasszony*²⁸ című mesében, ahol a Nap pitvarából zuhan le a hős táltosával együtt:

„Akkor meg leestek, olyan sötét lyukba, hogy sem eget, sem földet nem láttak.

*Hej, búnak ereszkedik a királyfi! Azt hitte soha, míg ez a világ s még két nap, meg nem látja az áldott fényes napot, nemhogy annak egy sugarát a Fekete-tenger hetvenhetedik szigetére elvihesse. Csúszva-mászva tapogattak elébb-elébb, hol kígyóra, hol békára léptek, s mikor vagy hét nap s hét éjszaka eltelhetett, akkor értek egy nagy vaskapuhoz. Na ide ugyan elcsúszhattak, mászhattak, mert itt meg egy százfejű sárkány állott istrázsát. Az ugyan által nem ereszti a kapun.”*²⁹

Ennek a mesének a képei viszont jól egybehangzanak azokkal a világfa-életfa ábrázolásokkal, amelyeken a fa gyökereinél békák, kígyók, s más csúszómászók látszanak. Idekapcsolható a Jelképtár néhány sora is: *„A világfa lecsonkolt oszlopmása a világtengely, sok helyütt ezt is fa jelképezte. Ez a világ közepén, a világhegen áll, és összeköti a kozmosz három világát (gyökerek: Alvilág, halak, csúszómászók, férgek; törzs: Középső Világ, négy lábúak; korona: Felső világ, madarak)”*³⁰

2.3. A felső világ

A felső világ sem különbözik nagyon a hétköznapi, ismert, középsőtől. Ez így jelenik meg Az *égigérő fa* című mesében: (A fiú) *„egy nagy kastélyban találta magát. Végigment az első, második, harmadik, tizenegyedik szobán is.”*³¹ Láthatjuk, egyik hős sincs különösebben meglepődve attól, amit talál.

A sámánvilágból ismert további mozzanatok szép megjelenése is megtalálható a most említett, *Az égigérő fa*³² című mese változataiban. Mindkét változatban a mesehős, akár a sámánok, különleges eszközökkel vág neki a mászásnak. Az Illyés-féle változatban³³ az Eliade véleménye szerint ösibb, hármas szám uralkodik (három vaskapocs és három vasbocskor kell a világfa megmászásához), bár a hetes is megjelenik: *„Így mind a három pár bocskor kilyukadt a hetedik napra, amikor a fa koronáját elérte.”*³⁴ A Benedek Elek-i változatban az ismertebb, hetes szám jelenik meg (hét pár bocskor és hét rend gúnya kell a hősnek, hogy elindulhasson).

Szinte pontosan az Eliade által a sámánokkal kapcsolatban leírt módszert követi megtalálja a világfát, majd azon, sámán módra fölkapaszkodik A cigány az égben és a pokolban fiatal cigánylegénye:

*„Amint így [az apját] keresi egy erdőben, megtalál egy nagy nyárfát, aminek a hegye az égbe ért, a gyökere meg a pokolba. No, gondolja magában, ha a földön nincs az apám, az égben kell neki lenni; felmegyek, legalább odafent is széjjelnézek. Ezzel elővett egy fejszét, elkezdett magának grádicsot vágni a fába. mindig feljebb, mindig feljebb vágta maga előtt a grádicsot, utoljára felért az égbe.”*³⁵

*Az égig érő paszuly*³⁶ című mese hőse egyszerűen csak nekiindul a mászásnak, aztán ment föl felé. *„Addig ment, mendegélt, már olyan magasságban volt, hogy szint szédült. Akkor egyszer csak elérte az égboltot.*

Hát ott az égbolton volt egy kis nyílás. Bekukucskál a fiú, s lát ott valami világosságot. Azt gondolta magában:

»A paszulynak elértem a tetejét, de most már szeretném megnézni, mi van ott benn. «

*Összeszedte a bátorságát, s belépett az ajtón. Hát látja, hogy ott nem is messze van egy kis házikó.”*³⁷

Hely és Idő hiányában most nem térek ki arra, hogy a hősnek milyen különleges segítőkre vagy varázseszközökre van szüksége, hogy átjusson a másik világba. Lehet az hétmérföldes csizma, ostor, bocskor és köpönyeg, vagy éppen vasbocskor, amivel az égig érő fára lehet fölmászni.

2.4. A határ

Ami ennél fontosabb, hogy csak a hős képes átjutni a határon. Csak a hős képes eljutni a másik világba. Az álhősök általában feladják vagy elvéreznek, még mielőtt bejutnának ide, vagy ha mégis, véletlenül, a sűrű erdőben eltévedve bejutnak a másik világba, itt biztos halál várja őket (amiből a mese második menetében esetleg a hős hozhatja vissza őket az életbe).

Az igazán érdekes azonban az, hogy a másik világ szörny-lényei számára is általában átjárhatatlan a határ. Ezt Boldizsár Ildikó is említi, de különösebb jelentőséget nem tulajdonít neki. Ezt írja: „Az ellenfelet nemcsak saját teste korlátozhatja, hanem földrajzilag is pontosan behatárolt területet birtokol, amelyen túl már nincsen hatalma.”³⁸ Ez a jelenség jól látható azokban a mesékben, amelyekben a hősnek/hősnőnek menekülnie kell, mert a másik világban meggyült a baja egy szörnyeteggel.

A *Ráadó és Anyicska*³⁹ című mesében például, ahol a két hős a gonosz boszorkány-mostoha elől menekül, ezt olvashatjuk: „Azután megnyergelt egy sárkányt, s a kezébe kapott egy gereblyét; eddig is sebesen ment, de az semmi volt ahhoz, amint most neki indult, utol is érte a két gyermeket, mindig közelebb-közelebb jutott hozzájuk, már olyan közel beérte őket, hogy a gereblyét is kinyújtotta, hogy majd beleakasztja az Anyicska hajába, de éppen akkor kiértek Tündérország határán, benn voltak a Ráadó apja országában, ott pedig már nem volt hatalma a vén királynénak.”⁴⁰

A *Szép Palkó*⁴¹ című mesében ez így történik: „Abb’ a minutában sólyommadárrá változott, s repült Palkóék után, a gondolatnál is sebesebben. Haladtak Palkóék is, ahogy lehetett, de inkább lassan, mint sebesen, s többet hátra, mint előre. Egyszer csak hátraszól a csikó:

– Nézz vissza Palkó, mit láatsz?!

– Látok egy sólyommadarat, de ennek aztán hetvenhét rőfnyire szakad a láng a szájából.

– No, ha bizony láatsz, tudd meg hát, hogy ez az én anyám, s most ugyancsak jól vigyázzunk az életünkre, mert az anyámat nem lehet elbolondítani. Hát én most tóvá változom, te pedig aranyrécévé, s vigyázz, hogy meg ne foghasson a sólyommadár! [...] Mikor aztán egy kő nem sok, annyi sem vlt, akkor a két kezét fölemelte, s megátkozta őket, de olyan erősen, hogy ég s föld elsötétedett. Azt kiáltozta feléjük, ahogy a torjából kifért:

– Kifogtatok rajtam, istentelenek! Két szép lányomból kifogytam, úgy megveréd vasrúddal, te ölügyilkos palkó. Most kiforgatsz a harmadik leányomból is. De megátkozlak, hogy úgy elfelejtsétek egymást, mintha soha nem is ismertétek volna!

Többet nem szólt, de ez éppen elég volt. Hirtelen keresztülbucskázott a fején, ismét sólyommadárrá változott s repült haza szörnyű lángolással.”⁴²

Itt ugyan nem mondatik ki, de ugyanarról van szó, mint az előbb, hogy a boszorkány tovább már nem üldözhetette őket, mert a határhoz értek, hát az átok után kénytelen volt visszafordulni a maga világába.

Az *aranyzóló pintyőke*⁴³ című mesében a tündérek üldözik a királyfit, aki elvitte a csodás madarat: „Igen ám, de elfelejtette a lova farkát újfent megkötni; egy szál kicsüngött belőle; a várhoz ért, s az a száltól olyant zendüült, hogy a tündérek mind felébredtek a zendülésre. Mindjárt tudták, hogy ott járt valaki. És ahányan csak voltak, mindnyájan utána a királyfinak! Már majdnem elérték, amikor elhajította a kezét, amelyet az öregasszony adott. Mindjárt egy nagy erdő lett belőle.”

Másodszor egy csodás tojást dob hátra királyfi, abból egy nagy hegy lett, amin csak nehezen tudtak átkelni a tündérek. „A királyfi, amikor harmadszor is a sarkában látta őket, eldobta a törülközőt, abból tenger lett, olyan, hogy még a tündérek sem tudták átlábolni.”⁴⁴

Látható, itt is víz alkotja a határt, azon túl már nincs hatalmuk a tündéreknél.

Sokkal egyértelműbben látszik mindez a *Zöldszakállú király*⁴⁵ című mesében: „De még ha látott valaki sebes menést, látta volna az ördögök királyát. A kis madár is nyomta ám. De hasztalan ment akárhogy, ha mindjárt ott nem lett volna az ország határa, megfogták volna. De az ördögök

királyának ereje csak a maga országa határáig tartott, tovább nem. Mikor látta, hogy azok átlépték a határt, olyan mérges lett bele, hogy mindjárt megpukkadt.

A kis madár átváltozott szép lánnyá, a gyűrű királyfivá, az aranyalma szép pejlő lett. A lóra felültek mind a ketten, mentek haza a zöldszakállú király országába.”⁴⁶

3. Következtetések

Ez az átjárhatatlan határ azért nagyon fontos, mert azt mondja a mese hallgatójának, hogy nem kell félnie. Az emberek világa egy védett, civilizált sziget végtelen térben. És ebben a védett világban nincs helye és nincs hatalma a szörnyeknek, sárkányoknak, boszorkányoknak.

4. Irodalom

- ARANY László, *Magyar népmese-gyűjtemény*, Bp. Franklin, é. n.
BAHTYIN, M. M., *A beszéd és a valóság*, Bp. Gondolat, 1986.
BENEDEK Elek, *Magyar mese és mondavilág*, Bp., Könyvmíves, é.n.
BENEDEK Elek, *Világszép nádszál kisasszony*, Bp., Móra, 1973.
DR. BERZE Nagy János, *Égigérő fa*, Pécs, TIT Baranya megyei szervezete, 1958.
BOLDIZSÁR Ildikó, *Varázslás és fogyókúra*, Bp. Didakt, é.n.
CSURI Károly, *Lehetséges világok*, Bp., Tankönyvkiadó, 1987.
DETHLEFSEN, T., *Oidipusz, a talány megfejtője*, Bp., Magyar Könyvklub, Budapest, 1997.
HANKISS Elmér, *Félelmek és szimbólumok*, Bp., Osiris, 2006.
ELIADE, M., *A sámánizmus*, Bp., Osiris, 2002.
HOPPÁL Mihály–JANKOVICS Marcell–NAGY András–SZEMADÁM György, *Jelképtár*, Bp., Helikon, 2010.
Icinke-picinke, szerk.: KOVÁCS Ágnes, Bp., Móra, 1972.
ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, Bp., Móra, 1979.
GRIMM, J. és W. *Gyermek és családi mesék*, Bp., Magvető, 1989.
PROPP, V. J., *A varázsmese történeti gyökerei*, Bp., L'Harmattan, 2006.

5. Hivatkozások

¹ CSURI Károly, *Lehetséges világok*, Bp., Tankönyvkiadó, 1987.

² CSURI Károly, *Modellstruktúrák és lehetséges világok=Uő, Lehetséges világok*, Bp., Tankönyvkiadó, 1987.

³ „A referencia kérdésének megválaszolására olyan közelítési módot választunk, amely a szokásos nyelvi vagy más társadalmi-kulturális jelrendszerekben előre nem kódolt, s így azokban közvetlenül nem értelmezhető elemeknek és összefüggéseknek is szemiotikai relevanciát tulajdonít. Egy kódot kell tehát konstruálnunk, amely részben a használatos kódokra, részben azok rendszeres tagadására épül, s a megalkotott szabályok segítségével képs magyarázni a szokásos módon nem interpretálható jelanyagot.” Lásd: CSURI Károly, *Modellstruktúrák és lehetséges világok*,

⁴ CSURI Károly, *Modellstruktúrák és lehetséges világok*, 268

⁵ CSURI Károly, *Modellstruktúrák és lehetséges világok*, 269.

⁶ BAHTYIN, M. M., *A szöveg problémája a nyelvészetben, a filológiában és más humán tudományokban=Uő, A beszéd és a valóság*, Bp. Gondolat, 1986. 485.

⁷ PROPP, V. J., *A varázsmese történeti gyökerei*, 207.

⁸ *Az ördög és a két lány= ARANY László, Magyar népmese-gyűjtemény, Franklin, Budapest, é. n. 250.*

⁹ *A cigány az égben és Pokolban= ARANY László, Magyar népmese-gyűjtemény, Franklin, Budapest, é. n. 273.*

¹⁰ A témával kapcsolatban lásd még Berze Nagy János tanulmányát: DR. BERZE NAGY János, *A világ fája, a világfa és a népmesék= Uő, Égigérő fa*, TIT Baranya megyei szervezete, Pécs, 1958. 127.

¹¹ *Fanyűvő, vasgyűrű, hegyhengergető= ILLYÉS Gyula, Hetvenhét magyar népmese*, 258.

¹² *Fanyűvő, vasgyűrű, hegyhengergető= ILLYÉS Gyula, Hetvenhét magyar népmese*, 271.

¹³ *Fehérlófia= ARANY László, Magyar népmese-gyűjtemény, Franklin, Budapest, é. n. 131.*

¹⁴ *Fehérlófia= ARANY László, Magyar népmese-gyűjtemény, Franklin, Budapest, é. n. 135.*

- ¹⁵ HANKISS Elmer, *Félelmek és szimbólumok*, Osiris, Budapest, 2006. 122.
¹⁶ *Vízi Péter és Vízi Pál*= BENEDEK Elek, *Magyar mese- és mondavilág*, 467.
¹⁷ *Vízi Péter és Vízi Pál*= BENEDEK Elek, *Magyar mese- és mondavilág*, 468.
¹⁸ *Rózsa vitéz*= ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, 232.
¹⁹ *Rózsa vitéz*= ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, 232.
²⁰ ELIADE, M., *A sámánizmus*, 245.
²¹ *Rózsa királyfi*= BENEDEK Elek, *Magyar mese- és mondavilág*, 41.
²² *A cigány az égben és a pokolban*= ARANY László, *Magyar népmese-gyűjtemény*, 275.
²³ DR. BERZE NAGY János, *A világfa gyümölcse= Uő, Égigérő fa*, 199-203.
²⁴ Tündérszép Ilona és Árgyéus= ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, 168.
²⁵ *Fanyúvő, vasgyűrű, hegyhengergető*= ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, Móra, Budapest, 1979. 272.
²⁶ *A szalonnafa*=BENEDEK Elek, *Világszép nádszál kisasszony*, Móra, Budapest, 1973. 52.
²⁷ *A szalonnafa*=BENEDEK Elek, *Világszép nádszál kisasszony*, Móra, Budapest, 1973. 53.
²⁸ *Világszép nádszál kisasszony*= BENEDEK Elek, *Magyar mese- és mondavilág*, 348.
²⁹ *Világszép nádszál kisasszony*= BENEDEK Elek, *Magyar mese- és mondavilág*, 349.
³⁰ HOPPÁL Mihály–JANKOVICS Marcell–NAGY András–SZEMADÁM György, *Jelképtár*, 81.
³¹ *Az égig érő fa*=ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, 58.
³² *8 Az égig érő fa*=ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, 57.
³³ *Az égig érő fa*= BENEDEK Elek, *Magyar mese- és mondavilág*, Könyvmíves, Budapest, é. n.
³⁴ *8 Az égig érő fa*=ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, 58.
³⁵ *A cigány az égben és a pokolban*= ARANY László, *Magyar népmese-gyűjtemény*, 275.
³⁶ *Az égig érő paszuly= Icinke-picinke*, szerk.: KOVÁCS Ágnes, Móra, Budapest, 1972. 146.
³⁷ *Az égig érő paszuly= Icinke-picinke*, szerk.: KOVÁCS Ágnes, Móra, Budapest, 1972. 147.
³⁸ BOLDIZSÁR Ildikó, *Varázslás és fogyókúra*, Bp. Didakt, é.n. 51.
³⁹ ARANY László, *Magyar népmese-gyűjtemény*, 69.
⁴⁰ *Ráadó és Anyicska*=ARANY László, *Magyar népmese-gyűjtemény*, 79.
⁴¹ BENEDEK Elek, *Magyar mese és mondavilág*, 22.
⁴² *Szép Palkó*=BENEDEK Elek, *Magyar mese és mondavilág*, 27.
⁴³ ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, 130.
⁴⁴ *Aranyszóló pinyóke*= ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, 132-133.
⁴⁵ ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, 117.
⁴⁶ *Zöldszakállú király*= ILLYÉS Gyula, *Hetvenhét magyar népmese*, 122.

Szerző: Dr. Bárdos József főiskolai tanár, Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar,
Alapismereti és Szakmódszertani Intézet, 6000 Kecskemét, Kaszap u. 6-14.
bardos.jozsef@tfk.kefo.hu